

HONUNK A HAZÁBAN

Sűrű erdősegeit valamikor áthághatatlanak tartották. Az összeboruló lombok védelmet és menedéket adtak a kézi embernek, bújos szegénylegénynek és Vidróczkynak a híres bétyárnak, akinek emlékét szívében s az ajkán őrizte meg a környék szegény népe. Korunkra megszélidült a Mátra. Festői vonulatait, völgyeit utak hálózák be, községei az üdülni, pihenni, gyógyulni vágyóknak adnak otthont.

A NYUGAT-MÁTRA

„... a gatyás világból a nadrágos világba...”

A Zagyva völgyét egyik oldalán a Cserhát hegység, másik oldalán a Mátra nyugati vonulatai koszorúzzák. A völgyben haladó egykori hadiutat a középkorban még hegyi várak vigyázták. A hegységbe vezető utak kapui közül Pásztót már érintettük 1985. február 1-i számunkban. A mátrai általutak portái közt tartották számon még Szurdokpüspököt, Hasznost és Nagybátont is.

Szurdokpüspöki hegyes vidéken, a Muzsla lábánál, a Zagyva mentén fekszik. Az egri püspökség legrégebb, 1261-ben íródott megerősítő levele már korábbi birtokai közt szerepeltette. Ezt a tulajdonosi kapcsolatot, a Nagy-Hársastól északra haladó szurdok birtoklását, fejezte ki nevében a község. A későbbiekben idegen kézre juthatott, mert a további inventárok (leltárok) lajstromában már nem leljük. Más okmányok ezután arról tudósítottak, hogy az Aba-nemzetségbeli Demeter (— a Rédei ágából —) egyik rokonától, Kátai Mihedeus özvegyétől „nyerte el” 1290-ben, de kevés idő után „elvesztette”, úgy, hogy fia 1338-ban hosszas utánjárással és nagy költséggel tudta azt visszaszerezni. 1469 híradása az volt, hogy Báthory Albert elfoglalta a Rédei család birtokait, mely ellen a családfő, János panaszt emelt a vármegye közgyűlésén, Ország Mihály nádor pedig vizsgálatot rendelt el. A pereskedés iratai ugyan nem ismertek, de a néhány évvel későbbi okmányok már csak a Rédeieket emlegetik itt. Egy 1549. évi adóösszeírás szerint több nemesi család birtoka már e vidék. Ekkor tíz portáját tartották számon. 1675-ben azonban már csak egy portája volt. A török utáni időkben — 1693-ban — az esztergomi káptalan kezébe került a terület, melynek 1848-ig volt itt földesúri joga. A századfordulón 180 ház volt a faluban és 909 lélek lakta. 1903-ban nagy tűzvész pusztított, s csak lassan indult meg az újjáépítés.

Hasznos község 1264-ben még Tar helység egyik határrészeként szerepelt az okmányokban, Agasvár birtokaként. Okleveles említése ekkor történt első ízben,

laha a Rátót nemzetség ősi birtoka. 1231-ben, első írásos emlékében Bachon-ként szerepelt. A XIII. század második feléig az egri püspökségnek is voltak itt birtokai. 1487-ben Alsó-Bathon, az 1549-es adóösszeírásban Bathon néven szerepelt — mint Losonczy István birtoka —, melynek a hódoltság utolsó harmadára csak „egy egész háromnegyed portája volt”. A birtokosok közt szétoszt-

tott terület nem tartozott a gazdag vidékek közé. Úgy mondták itt a múlt században, „a gatyás világból a nadrágos világba az elköltözés, az elvándorlás az út.” Boldog volt, ki bakternak mehetett. Ma az élénk forgalmú község a Mátrászentistván, Mátrabérc, Mátrászentimre, Bagolyirtás üdülőkörzet kapuja, a határa szélén kezdődő erdők élő sövényével.

Sóos Péter

Zagyva-völgyi népviselet

Huta-községek

A Hasznost övező települések közül legfeltűnőbb a névvégződések azonos-sága. Ezeket egyszerűen Huta-községnek nevezték. Alsóhuta (Mátrakeresztes), Felsőhuta (korábban Almássy huta), Fiskális-huta, Ótház-huta, nevükben jelzik a hazai üvegművesség kialakulását. Az alapanyagot — a fát, a hamusárt, kvarcot és a többi — a természetet e helyütt bőséggel szolgáltatja. Így egyre másra alakultak ki az üveghuták. (A legtovább a Mátra északi részén álló Parádi huta bírta a versenyt és a Habsburgok diszkriminációs politikáját.) A késztermékeket az északra lehúzódó tót üvegek vittek innen is az ország sok részébe. Készült erre orsólúveg, féliccs botella, poltúrás-, meg fertályos üveg, körtvely- és békaüveg, lopó, méhsereg feketetűveg, mézei lámpa, gyertyatartó, fűlespharacska, meg kotyogós is. A falvakban nemzedékről nemzedékre foglalkoztak faszerszám, fakanal- és fatányértaragással is.

Látnivalók

HASZNOS-RÓL a Mátra belseje felé vezető úton féiorás sétával érhetjük el a Cserteri vár romjait. Magasra emelkedő, 789 méteres vulkáni kúpán állanak Agasvár rommaradványai. (Ez volt a tulajdonképpen Hasznosi vár.) Kilenc jelzett úton juthatunk fel a hegy lábától a romokhoz, 2-4 óra alatt. A mátrászentimrei autóbusszal pedig mintegy fél óra járányira közelíthetjük meg. A vár-háromszög harmadik tagjának lassan elenyésző nyomait az Óvárhegyen találhatjuk. NAGYBÁTONYBAN, illetve az idecsatolt Macónkán lévő templom XIII. századi román stílusú épület, belsejében falrészletek. SZURDOKPÜSPÖKEN nevezetes az 1768-ban emelt barokk templom és az 1865-ben készített romantikus kovácsoltvas kereszt. TAR községben, a Petőfi utcában középkori, lőreps kerítőkallal körülvett XII.-XIII. századi román kori templom, — gótikus és barokk részekkel, háromkaréjos szentélyzáródással — hívja fel magára a figyelmet. A templomot klasszicista stílusban bővítették. A település névadója az a II. Endrével a Szentföldet megjáró, kalandos életű lovag, akiről Arany János a Toldi Szerelemében mint Pokoljáró Tar Lőrincről írt. A községben még áll az 1820-ban emelt klasszicista magtár a Petőfi utca 44. alatt. A temetőben XIX. századi klasszicista sírkövek vannak. Igen izletes, egészséges a tarl csevicesforrás savanyúvize.

A föld és a természet értékei

A hegység egy része, összesen 11 863 hektár az elmúlt év óta védett terület. Tizenöt éves kívánság vált valóra a Mátrai Tájévédelmi Körzet kialakításával.

Van is mit megőrizni az ország legmagasabb, kelet-nyugati irányban csaknem negyven, észak-dél felé pedig harminc kilométer kiterjedésű hegységében. Övni, védeni kell az egykori vulkáni működés emlékeit, a földtani értékeket és a különleges felszíni formákat, a vizek tisztaságát, köztük is a híres csevices forrásokét, a növény- és állatvilág megannyi, a tájra jellemző egyedét.

És védeni kell vagy inkább megmenteni (?) a hajdan dús, mára azonban megfogyatkozott, magasvidéki erdőket, a terebélyes tölgyeket és szálás bükköket, melyek őshonosak e tájon. Bizony gondot okoz ez a tájvédelmi kör-

Aki érzékeny szemmel járja a természetet, több helyen is felfedezhet igazi ritkaságokat: vulkáni eróziós üregeket, köztük például a csörgőlyuki barlangot.

Megannyi, különleges védett virág otthonos a tájvédelmi körzetben. Mátrászentistván környékén virít például az osztrák tárnic, a szunyogglábú bibircsvirág és a gömbös kosbor. Piszkéstető szomszédságában, ahol éjszakánként az MTA Csillagászati Kutató Intézetének obszervatóriumában az égitestek titkait fűrkésszik, a sok virág között fellelhető a havasalji rózsza és a kallós sisakvirág.

Ritka mint a (fehér) holló — tartja a mondás. A tájvédelmi körzet madárritkaságai között azonban nemcsak a hollót, (igaz, nem fehérét), hanem a fekete harkályt, a hegyirigót és a király-

Fibula A. Fibula B. Marmor C. Fibula D. Fibula E. Fibula F. Fibula G. Fibula H. Fibula I. Fibula J. Fibula K. Fibula L. Fibula M. Fibula N. Fibula O. Fibula P. Fibula Q. Fibula R. Fibula S. Fibula T. Fibula U. Fibula V. Fibula W. Fibula X. Fibula Y. Fibula Z.

amikor is a Zách nemzetségbeli I. Jób pécsi püspöktől az őrizetére bízott V. István várát „castrum Agas”-t, apja, IV. Béla király katonái elfoglalták és lerombolták. Később V. István a várat apjától visszavette és nagy költséggel helyreállította. A király később a Rátót nemzetség egyik tagját, Istvánt — mert egy ellen-sége elfogásában segítette őt — a királyné főlovászmesterévé tette, egyben a várat és annak három birtokát néki adományozta, majd 1272-ben Trencsén főispánjává nevezte ki. Az ő leszármazottai lettek a Hasznosi, Pásztói és Tari családok. Mátyás király azután 1472-ben a hűtlenné vált Tari György birtokait — köztük „locus castri Agaswar”-várhelyet — elkobozta. Valószínűleg lerombolták már, mikor azt később Guthi Ország Mihály nádor megkapta.

A hadiutat még két vár védte erre. A község déli oldalán álló *Cserteri* várat Rátóti II. Domonkos nádor építtette 1300—1320 között. 1454-ben a vár a Pásztói családé és ennek egyik tagjának, András hűtlensége miatt Mátyás ezt is elkoboztatta. A hódoltság alatt nem volt szerepe, a török tartotta birtokában. Utána az Egri vár tartozéka volt, 1693-ban gróf Kohári kapta meg, az 1800-as évek elejétől pedig a Pásztói apátságé lett. Fokozatosan romosodott el. Köveit a lakosság szét-hordta, házépítésekhez.

A 753 méter magasán álló *Óvár-t* — Pásztor József szerint — őskori és avarkori településre építhette a Rátóti nemzetség. Elővára harminc-, fellegvára tízholdnyi lehetett. Hadszerepe a középkorban megszűnt. Pusztulásának körülményei is ismeretlenek. A fészinen alakultak rommaradványok keltenek ma érdeklődést. A település története összeforrt a várakéval és gazdáival, de túlélte azt.

Nagybátony a Salgótarjáni Szénmedence legjelentősebb bányaközségévé nőtte ki magát. Va-

zetet kezelő Bükk-i Nemzeti Park igazgatóságának, mert a *savas üledés és a nyomában járó erdős pusztulás nem kerülte el a Mátra vidékét sem.*

Nemcsak a nyugati, hanem a hegység keleti részére is áterjed a védett körzet határa. A terület legértékesebb magja, 2191 hektár, fokozott védelem alatt áll, ami azt is jelenti, hogy meglátogatásához külön engedély szükséges.

Félreeső, az idegenforgalom érdeklődésén kívüleső helyek ezek. A szükséges és helyénvaló szigorításért bőven kárpótolja azonban a kirándulókat, turistákat a tájvédelmi körzet számos, különleges látnivalója, mely a felkínált élményért cserébe csupán türelmet és megérett figyelmet kíván.

Miként Ágasvár sziklás magja, mely ma is őrzi egy hajdan működött vulkán krátercsatornáinak kitöltését. A hegység sokat „köszönhet” a természetes erózió-nak is. Az egykori vulkanikus folyamatok egy másik eredményét általa tárják fel a Szamárkő sziklái és az ágasvári nyugati meredélyen a 4—5 méter magas kőoszlopok.

Üveghuta belseje

(Az Országos Széchényi Könyvtár fotói)

kát is számon tartják. Éji ragadozó a nyest és a nyuszt, óvatos rejtőzködő a vadmacska s a borz is honos a vidék ember nem járta részein. Szerencsés esetben azonban hallani lehet távoli füttyögő hangját.

Szikla, virág, állat a természetvédelemnek egyformán értékes. A tájvédelmi körzetben azért is törekednek az erdőterv befolyásolására, hogy a lehető legtermészetesebb állapotában őrizték meg a Mátra szépséges faállományát. Épp ezért megszabják, hogy a tájvédelmi körzetben milyen munkák végezhetők, mikor kerülhet sor gyérítésre, mikor felújításra. A cél az, hogy az arra érett, 70—100 éves erdőket lehetőleg természetes úton pótolják.

Öreg erdészek mondják, hogy az a legszebb erdő, mely a le-hullott magból az avaron sarjad. Az idős fákat csak akkor szabad-nak kivágni, amikor már térdmagasságig nőttek az ifjú csemeték és már megállnak a saját lábukon is.

(sárvári)

Szálláshelyek

SZURDOKPÜSPÖKI Fenyves Fogadó — Szálló, kécsillagos. Gyöngyösi út 31. **ÁGASVÁR**, Turistaház. (Utolsó posta: Pásztó) **MÁTRASZENTIMRE, MÁTRASZENTISTVÁN** és **MÁTRASZENT-LÁSZLO** területén különböző névű házak, lakrészek, szobák bérelhetők az Idegenforgalmi Hivatal helyi megbízottjánál: Mátraszentimre, Rákóczi út 32.

Kirándulások

A hasznosi vasútállomástól a zöld jelzéssel juthatunk el az Ágasvári turistaházhoz. A táv innen mintegy hét kilométer, az időigény csaknem három óra, a szintkülönbség 560 méter. A turistaházról „rom”-jelzés vezet a vár maradványaihoz. A turistaházról a nagybátonyi vasútállomásra is visszajuthatunk, mintegy két és fél óra alatt. Az Ágasvári turistaházról — egy másik útvonalon — a zöld négyzet jelzést követve először, a Csörgőpatak-völgyében haladunk a Gedeon-, Nárad- és Hutahelyi-patak összefolyásánál: Óshuta-rom látható. (Egykori olvasztótartálya a mátraszentistváni iskolában van.) Innen a középső és jobb oldali patak közötti elég meredek gerincen, a Rothadt-bércen át érünk a mátraszentimrei autóbussz-állomáshoz. Az út kb. 5 kilométer, egy és háromnegyed órát igényel, a szintkülönbség 270 méter. Mátraszentkeresztről könnyűszerrel visszajuthatunk autóbusszal a fővárosba is.

A táj konyhájából

A **krumpli-ganca** régen közkedvelt étel volt a vidéken, mondotta Gerhart Gyuláné pásztói háziasszony, — aki édesanyjával régi recepteket gyűjtött — és mindjárt ismertette is ennek elkészítési módját. A krumplit meghámozzuk és egészben puhára főzzük, enyhén sós vízben. Amikor megfőtt, a lábában villával, törővel puhára zúzzuk és annyi lisztet adunk hozzá, amennyit a vizes krumpli felvesz. Izlés szerint sózzuk. Közben a tűz fölött fakanállal sűrű pépesre kikeverjük, kidokgozzuk, míg jól átfő. Ezután kanállal kiszaggatjuk és zsírban barnára sült hagymával megszó-rjuk, kevés zsírral meglocsolva tálaljuk.